

Inleiding

In februari 2022 stelden Gedeputeerde Staten van de provincie Zuid-Holland te ‘vinden dat verdere bewustwording rond het koloniale en het slavernijverleden onderdeel dient te zijn van onze gemeenschappelijke geschiedenis.’¹ Gedeputeerde Staten merkten op dat in andere provincies dergelijke onderzoeken al liepen en dat er ook op landelijk niveau onderzoek wordt gedaan. Aangezien Holland binnen de Verenigde Nederlanden een prominente rol speelde als machtigste en welvarendste gewest, is ervoor gekozen om onderzoek te laten doen naar de specifieke historische betrokkenheid van het gewest en zijn gedeeltelijke rechtsopvolger, de provincie Zuid-Holland, bij slavernij.

Dat overheden onderzoek laten doen naar hun historische betrokkenheid bij slavernij en kolonialisme is niet vanzelfsprekend. Lange tijd is het slavernijverleden een miskend deel van de publieke geschiedenis geweest. In de publieke verwijzingen naar het verleden bleef de geschiedenis van koloniale uitbuiting en slavernij vaak impliciet of onbesproken, terwijl er wel met trots naar andere delen van de geschiedenis werd verwezen. Zuid-Hollandse steden en de provincie besteden veel aandacht aan het beheren en behouden van het erfgoed uit de roemruchte geschiedenis van innovatie, handel en de gouden jaren van de schilderkunst in de zeventiende eeuw. Inmiddels is er steeds meer ruimte om ook de minder fraaie kanten van die geschiedenis te benoemen en te betrekken in een completer publiek verhaal over de steden en de provincie.

Met slavernij bedoelen we in dit onderzoek de romeinsrechtelijke vorm van slavernij: het behandelen van mensen als verhandelbare goederen waarover de eigenaar bij wet de rechten van eigendom mag uitoefenen. Dit is in overeenstemming met de Nederlandse koloniale praktijk. Deze definitie is echter niet alomvattend als het gaat om tal van op slavernij lijkende praktijken die in de vroegmoderne wereld bestonden. Dwang, geweld en extreme uitbuiting kenden diverse vormen.

We richten ons echter specifiek op de praktijk die in het verleden volgens de toen geldende wet- en regelgeving als slavernij werd aangemerkt, en die in de negentiende eeuw werd verboden.

1 Letterlijk: ‘vinden dat verdere bewustwording rond het koloniaal- en slavernijverleden onderdeel dient te zijn van onze gemeenschappelijke geschiedenis.’ Antwoord van Gedeputeerde Staten op vragen van H.R. Oosterop-van Leussen (D66), 1 februari 2022, nummer 3818.

De historische periode die wij in dit onderzoek belichten, strekt zich uit van de vorming van de Verenigde Nederlanden tijdens de opstand tegen Spanje (en de daarbij horende uitbreiding van het koloniale rijk) aan het einde van de zestiende eeuw tot en met de afschaffing van de slavernij en het daaropvolgende staatstoezicht en de migratie van contractarbeiders aan het einde van de negentiende eeuw. Deze afbakening is niet scherp en we zullen op enkele momenten zowel terug- als vooruitblikken in het onderzoek. De kern blijft echter de periode waarin de Nederlanden betrokken waren bij de eerder gedefinieerde vorm van koloniale slavernij.

Slavernij was een belangrijk onderdeel van de opbouw van het koloniale rijk in zowel Azië als de Atlantische wereld. De term Atlantische wereld duidt op de gebieden in Europa, Afrika en de Amerika's (waaronder ook de Caribische eilanden) die met elkaar in contact stonden. Buiten de Europese wateren had de Geotroyeerde West-Indische Compagnie (WIC) in 1621 voor dit gebied het alleenrecht verkregen op handel, internationale betrekkingen en kolonisatie. In de praktijk zou dit alleenrecht vrij snel worden ingeperkt, al bleef de compagnie een belangrijke partij. De Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) was verantwoordelijk voor het bestuur en de exploitatie van het koloniale rijk tussen Kaap de Goede Hoop en de Stille Oceaan. Deze organisatie vormde een afgesloten territoriale en bestuurlijke eenheid. De Staten van Holland bemoeiden zich actief met de VOC, de WIC en de admiraliteiten. De betrokkenheid bij de overzeese machtsuitoefening werd in de achttiende eeuw groter toen de Staten de schulden van deze organisaties overnamen. Toch stonden de Staten van Holland in het geval van Azië verder af van de slavernij die daar werd bedreven, zowel door de bestuurlijke afstand als het feit dat veel mensen door Indische elites in slavernij werden gehouden. In de Atlantische wereld lag dat anders: Hollandse steden en particulieren waren directer betrokken bij kolonisatie in dit gebied. Ten tweede was de slavernij in de Aziatische gebieden geen heet hangijzer in de politieke strijd rond de afschaffing van slavernij. Het debat over de afschaffing draaide voornamelijk om de afschaffing in de Atlantische wereld. Dat gold overigens in alle Europese koloniale rijken. Dit wil niet zeggen dat de doorwerking van slavernij en kolonialisme los van elkaar gezien moeten worden, het is slechts een toelichting op de nadruk in dit onderzoek. De afschaffing van de slavernij in het Atlantisch gebied werd bijvoorbeeld mede mogelijk gemaakt door de grootschalige migratie van contractarbeiders uit Java, Brits-Indië en China naar onder andere Suriname. Postkoloniale migratie vanuit het

Atlantisch gebied naar de provincie Zuid-Holland droeg op deze manier sporen uit zowel Azië als de Caraïben met zich mee.

Betrokken burgers

Het openen van de ogen voor deze geschiedenis is vooral te danken aan de inzet van burgers, onder wie vaak nazaten van betrokkenen in deze geschiedenis. In de jaren negentig voerde Barryl Biekman met een groep mensen campagne voor nationale erkenning van het slavernijverleden. Naast landelijke campagnes was er ook activisme op lokaal niveau in diverse steden. In Rotterdam kwamen inwoners zoals Peggy Wijntuin op het idee om een monument te plaatsen ter herdenking van de trans-Atlantische mensenhandel en in samenwerking met universiteiten cursussen te geven over de koloniale geschiedenis. In Den Haag werden (in navolging van voorbeelden in Utrecht, Haarlem en Amsterdam) stadswandelingen georganiseerd die wezen op de verbinding tussen de stad en de koloniale wereld. De wandeling leidde langs de vroegere panden van investeerders die op grote afstand plantages bestuurden. Of om huizen waar bedienden van Afrikaanse afkomst voor de stedelijke elite werkten, inclusief de Oranjes. De wandeling leidde ook langs de werkplek van Anton de Kom, die zich in de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw sterk maakte voor het herinneren van de bijdrage die zijn voorouders hadden geleverd aan de welvaart van Holland.² De Haagse stadswandeling van Valika Smeulders kreeg ook navolging in Leiden, Delft, Dordrecht en andere plaatsen. Lopend door Hollandse steden werd aanschouwelijk gemaakt dat het hier ging om een onlosmakelijk verbonden onderdeel van het verleden. In Dordrecht zetten bijvoorbeeld Rowan van der Stelt en Sidney Breidel zich in om verhalen over de stedelijke betrokkenheid bij slavernij en kolonialisme te laten horen. In Leiden werkten onder anderen Cynthia Groen, Max Urai en Miquela Neyda aan het zichtbaar maken van deze geschiedenis in de stad.

De belangstelling van Zuid-Hollandse burgers ontwikkelde zich parallel met de aandacht voor deze geschiedenis in de erfgoed- en cultuursector. Al sinds de jaren tachtig besteden de geschiedenisopleidingen van de Erasmusuniversiteit Rotterdam en de Universiteit Leiden aandacht aan het slavernijverleden. Musea, archieven en toneelgroepen kiezen er

2 V. Smeulders en O. ten Hove, 'Van Elisabeth Samson tot jonkheer Cornelis Ascianus van Sypsteyn: De vele opmerkelijke verbanden tussen Den Haag en slavernij' *Holland. Historisch Tijdschrift* 46:1 (2014) 2-10. Zie ook <http://pasadopresente.nl/>

in de laatste tien jaar steeds vaker voor om deze geschiedenis te thematiseren. Het Wereldmuseum in Rotterdam bracht in 2003 de tentoonstelling *De Erfenis van de Slavernij* en stond zo samen met anderen stil bij 140 jaar afschaffing van de slavernij.³ Tien jaar later greep het Leidse museum voor Volkenkunde de 150-jarige herdenking in 2013 aan om aandacht te besteden aan deze geschiedenis. In de vijf jaar voorafgaand aan de 160-jarige herdenking in 2023 is de aandacht van erfgoedinstellingen en de cultuursector overweldigend geweest. Het Nationaal Archief zette zich meer en meer in voor het ontsluiten van bronnen om deze geschiedenis te onderzoeken. Het Mauritshuis – normaal gesproken uitsluitend een kunsthistorisch museum – maakte een veelbesproken tentoonstelling over het verleden van hun naamgever, de slavenhandelaar en koloniale bestuurder Johan Maurits van Nassau-Siegen. Kortom, de voorbeelden zijn inmiddels te veel om op te noemen.

Dankzij dit engagement bij burgers en instellingen is er ook op bestuurlijk niveau nieuwsgierigheid ontstaan: wat was dan eigenlijk die historische rol geweest? De stad Rotterdam liet een meerjarig onderzoek uitvoeren, wat drie boeken opleverde: één over de koloniale geschiedenis, één over het slavernijverleden en één over de postkoloniale samenleving. Ook voor Leiden verscheen er een kleine gids en over Den Haag is een bundel van artikelen over uiteenlopende terreinen gepubliceerd. De stadswandelingen, cursussen en onderzoeken wijzen uit: de koloniale geschiedenis is niet alleen relevant overzee, maar is terug te vinden op iedere Nederlandse straathoek. In familiegeschiedenissen, straatnamen, archieven, museumcollecties – en daarmee in ons als erfgenamen, opvolgers, bestuurders en burgers. Het zit, zoals hoogleraar Alex van Stipriaan stelde, ‘in de vezels’. Het is inmiddels duidelijk dat er een relatie is tussen de huidige samenleving en de historische koloniale wereld. Het wordt vervolgens belangrijk om deze relatie te wegen en in te bedden in de verhalen over het verleden. De koloniale geschiedenis is geen klein en afgebakend specialisme, maar een onlosmakelijk onderdeel van de geschiedenis – ook die van de provincie.

Het nieuwe perspectief

Het verzoek om meer aandacht voor dit deel van het verleden is vaak afkomstig van de directe nazaten van de tot slaaf gemaakten. De Verenigde Naties wijzen er echter op dat de mondiale afschaffing van slavernij een

3 A. van Dongen en L. van der Linde, ‘Een verhaal zonder einde: koloniale collecties in Rotterdam’, in: Gert Oostindie (ed.) *Het koloniale verleden van Rotterdam* (Amsterdam 2020) 367.

van de grootste maatschappelijke verworvenheden is en dat dit brede maatschappelijke erkenning verdient.⁴ Anton de Kom maakte voor de Tweede Wereldoorlog een begin met het leggen van het verband tussen de Hollandse welvaart en de slavernij. In zijn boek *Wij slaven van Suriname* wijst De Kom op het met slavernij verdiende geld dat in de opbouw van het Mauritshuis in Den Haag was gestoken. In de tweede helft van de twintigste eeuw kwamen er grotere groepen postkoloniale migranten naar Nederland, vaak ook naar Zuid-Holland, en zij hebben deze geschiedenis verder op de agenda gezet. Hun verzoek om meer maatschappelijke kennis over het koloniale en slavernijverleden draait niet alleen om de hoeveelheid aandacht voor deze geschiedenis, maar ook om de manier waarop we ernaar kijken. Wiens blik volgen we? Kijken we vanaf het dek van het zeilschip over de schouder van de avonturier, of benedendeks door de ogen van de geroofde vrouw die poogt in een onzekere situatie haar waardigheid en zelfbeschikking te behouden? Kijken we vanuit de bestuurder die zich op de borst klopt voor het afschaffen van de slavernij, of door de ogen van de man die zich in 1863 afvraagt waarom hij nog tien jaar op een plantage moet blijven werken als hij net officieel vrijverklaard is?

Als auteurs vinden we het bij deze verandering in de manier waarop we het verhaal van Zuid-Holland vertellen wel belangrijk om een kanttekening te plaatsen. Hoewel we het perspectief willen draaien, zal dit verhaal hoofdzakelijk gericht zijn op de bestuurders. Het is onze ambitie om niet over hun schouder mee te kijken, maar te beschrijven wat dit voor anderen betekende. Dat we op de bestuurders gericht zijn, betekent ook dat dit in essentie nog een eurocentrische geschiedenis is.⁵ Aan het slot van deze studie doen we daarom enkele aanbevelingen om ook de andere kant van dit verleden systematisch voor het voetlicht te brengen.

Een tweede kanttekening betreft het taalgebruik. Het besturen van koloniën, het investeren in slavenschepen en de handel in plantageproducten gingen vergezeld van een verhullende (beeld)taal die de ongelijkheid en het geweld moesten normaliseren of verbergen. Door de wereld op te delen in witte heersers en zwarte dienaren, witte christenen en zwarte heidenen, witte beschaving en zwarte barbaarsheid gaven de eigenaren en bestuurders hun bevoorrechte en machtige positie een vanzelfsprekend

4 Resolutie van het Europees Parlement van 26 maart 2019 over de mensenrechten van mensen van Afrikaanse afkomst in Europa (2018/2899(RSP)).

5 Voorbeelden van het andere perspectief zijn twee recente tentoonstellingen: *Korsou / Curaçao* in het Nationaal Archief en *Koloniaal Den Haag – Een onvoltooid verleden* Haags Historisch Museum.

voorkomen.⁶ Veel van de archieven, afbeeldingen, literaire werken en bestuurlijke stukken hanteren die taal in beeld en schrift.⁷ Als historici zijn we veroordeeld tot het gebruiken van dit materiaal, maar we doen dit altijd in de wetenschap dat we maar een deel van het verhaal zien. We geven er ons ook rekenschap van dat de taal van het kolonialisme gericht is op het bestuurbaar maken van de koloniale bevolking en het rechtvaardigen van raciale hiërarchie en geweld.⁸ In dit onderzoek vermijden we ‘racialiserende’ terminologie en doen we ons best om raciale categorisering en bewoordingen niet te reproduceren. De uitzondering hierop is het toelichten van de denkbeelden van de bestuurders die we onderzoeken.

Eerdere studies

Geschiedschrijving over het aandeel van Zuid-Holland in de koloniale slavernijgeschiedenis is gefragmenteerd, maar zeker niet afwezig.⁹ De afgelopen jaren verschenen er proefschriften en wetenschappelijke artikelen die raken aan deze thema's. Over de economie van Holland werd duidelijk dat deze in sterke mate vervlochten was met de koloniale wereld en dat koloniale handel een significant deel van de internationale handel uitmaakte.¹⁰ Een ander belangrijk inzicht van de afgelopen jaren is dat de huidige nationale geschiedschrijving een te beperkt beeld geeft van de betrokkenheid bij kolonialisme en slavernij.¹¹ Zuid-Hollanders, net

- 6 Voor een bespreking van het effect van de (beeld)taal van slaveneigenaren zie S. Hartman, *Scenes of Subjection: Terror, Slavery, and Self-Making in Nineteenth-Century America*. (New York 1997).
- 7 A. Blakely, *Blacks in the Dutch World: The Evolution of Racial Imagery in a Modern Society*. (Bloomington 1993).
- 8 W. Modest en S. Schoonderwoerd (eds.), *Woorden doen ertoe: een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector. Work in progress* (Amsterdam 2018).
- 9 J. Kardux, 'Review: Dutch Cities in Global Slavery', *New West Indian Guide/Nieuwe West-Indische Gids* 96:3-4 (2022) 332-338; P. Brandon, G. Jones, N. Jouwe en M. van Rossum (eds.), *De slavernij in Oost en West: Het Amsterdam-onderzoek* (Amsterdam 2020); A. van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij* (Amsterdam 2020); G. Oostindie (ed.), *Het koloniale verleden van Rotterdam* (Amsterdam 2020).
- 10 M. van Rossum en K. Fatah-Black, 'Wat is winst? De economische impact van de Nederlandse trans-Atlantische slavenhandel', *TSEG – The Low Countries Journal of Social and Economic History* 9:1 (2012) 3-29; P. Brandon en U. Bosma, 'De betekenis van de Atlantische slavernij voor de Nederlandse economie in de tweede helft van de achttiende eeuw', *TSEG – The Low Countries Journal of Social and Economic History* 16 (2019) 5-46; G. de Kok, *Walcherse ketens: de trans-Atlantische slavenhandel en de economie van Walcheren, 1755-1780* (Zutphen 2020); T. Combrink, 'Rhine trade in slave-based commodities in the eighteenth century', *TSEG – The Low Countries Journal of Social and Economic History* 19 (2022) 95-120; T. Combrink en M. van Rossum, 'Introduction: the impact of slavery on Europe – reopening a debate', *Slavery & Abolition* 42:1 (2021) 1-14.
- 11 C.A.P. Antunes, 'From binary narratives to diversified tales: Changing the paradigm in the study of Dutch colonial participation', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 131:3 (2018) 393-407.

als andere inwoners van de Republiek, maakten maar al te graag gebruik van andere imperiale rijken om koloniale zaken te doen.¹² Andersom hadden Hollandse koloniale initiatieven de belangstelling van mensen en kapitaal buiten de provincie. Personeel voor de koloniale ondernemingen kwam van over heel Europa, en ook voor investeringen in de WIC werd in het buitenland propaganda gemaakt.¹³

Het gebruik van een provincie als analytisch raamwerk voor onderzoek geeft zowel de kans om te ontsnappen aan een te strikt nationaal kader, als de kans om eerdere studies naar afzonderlijke steden te integreren. Stadsbesturen uit onder andere Amsterdam, Utrecht, Rotterdam en Den Haag lieten al onderzoek uitvoeren naar hun betrokkenheid bij de slavernij en inzichten uit die onderzoeken zijn verwerkt in deze studie.¹⁴ De interesse in het koloniale verleden is er al langer en ook voor steden als Dordrecht en Delft zijn er oudere deelstudies die bijdragen aan een completer beeld van de vervlechting van de koloniale en de Hollandse geschiedenis.¹⁵

Voor de betrokkenheid van de Nederlandse politiek bij de afschaffing van de slavernij in Suriname (1863) geldt de studie van Jozef Siwpersad uit 1979 nog altijd als standaardwerk. Hij beschouwde slavernij primair als een politieke kwestie en minder als een culturele of sociale kwestie.¹⁶ Recentere studies hebben slavernij en de in vergelijking met andere landen relatief late afschaffing in Nederland bestudeerd vanuit de vraag

- 12 R. Negrón 'Het Coymans Asiento' en de Spaanse slavenhandel', in: L. Heerma van Voss, N. Bouras, M. 't Hart, M. van der Heijden, en L. Lucassen (eds.), *Nog meer wereldgeschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2022) 277-282; G. Oostindie en J.V. Roitman (eds.), *Dutch Atlantic Connections: Linking Empires, Bridging Borders* (Leiden 2014).
- 13 B. Miranda, *Gente de guerra. Origem, cotidiano e resistência dos soldados do exército da Companhia das Índias Ocidentais no Brasil, 1630-1654* (Recife 2014); K. Wirta, *Early Modern Overseas Trade and Entrepreneurship: Nordic Trading Companies in the Seventeenth Century* (New York 2020); H. den Heijer, *De Geschiedenis van de WIC* (Zutphen 2002) 33.
- 14 A. van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij* (Amsterdam 2020); Oostindie, *Het koloniale verleden van Rotterdam*; F. Guadeloupe, P. T. van de Laar en L. van der Linden, *Rotterdam, een post-koloniale stad in beweging* (Amsterdam 2020); E. Captain, G. Oostindie en V. Smeulders (eds.), *Het koloniale en slavernijverleden van Hofstad Den Haag* (Amsterdam 2022); P. Brandon et al., *De slavernij in Oost en West: het Amsterdam-onderzoek* (2020); N. Jouwe, M. Kuipers en R. Raben (eds.), *Slavernij en de stad Utrecht* (Zutphen 2021).
- 15 K. Sigmond en S. de Meer (eds.), *Een zoete belofte: suikernijverheid in Dordrecht, 17de-19de eeuw* (Dordrecht 2013); C. Te Lintum, 'De Kamer der West-Indische Compagnie te Delft', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië* 63 (1910) 93-108.
- 16 J. Siwpersad, *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij, 1833-1863* (Groningen 1979).

of er een verband was tussen de opkomst van het kapitalisme en de afschaffing van de slavernij. Het bescheiden economische aandeel van de Atlantische slavernij verklaarde volgens Gert Oostindie waarom afschaffing geen politieke prioriteit kreeg.¹⁷ Het aandeel van de slavernij in de economie van Nederlands-Indië was (formeel) eveneens klein, maar de afschaffing (1860) was desalniettemin een stap waar de Nederlandse politiek omzichtig mee omsprong.¹⁸ De formele afschaffing van de slavernij betekende echter voor veel slaafgemaakten nog geen vrijheid, maar leidde tot nieuwe vormen van onvrije arbeid op de plantages.¹⁹ De regels opgelegd in de periode van staatstoezicht (1863-1873) beperkten de bewegingsvrijheid van voormalig slaafgemaakten. De migratie van contractarbeiders uit China, Brits-Indië en Java naar Suriname kende eveneens strenge regels om de goedkope arbeid te controleren.²⁰ De bestaande studies leveren voor het doen van een onderzoek naar de provincie Zuid-Holland veel waardevolle gegevens op. Het onderzoek naar de betrokkenheid van deze provincie bij slavernij zal grotendeels rusten op het bijeenbrengen van deze verspreide gegevens.

Transformatie op drie continenten

De trans-Atlantische slavernij zorgde voor grote veranderingen op het Amerikaanse continent. Vooral grootschalige landbouw voor de export van suiker en koffie leidde tot verregaande ontvolking en ontbossing op de Caribische eilanden. De oorspronkelijke bewoners werden verdreven van hun land. In Suriname troffen slaafgemaakten tijdens het graven van poldertreuzen in de kleigrond de werktuigen en sieraden aan van de mensen die eeuwen geleden op terpen in dit laagland hadden geleefd. In Brazilië en Guiana (het land tussen de Amazone en Orinoco) vestigde de oorspronkelijke bevolking zich op afstand van de koloniën en onttrok zich zo aan slavernij en dwangarbeid.

17 G. Oostindie, 'Explaining Dutch Abolition', in: idem (ed.), *Fifty Years Later: Antislavery, Capitalism and Modernity in the Dutch Orbit* (Leiden 1995) 1-23, aldaar 14.

18 R. Baay, *Daar werd wat gruwelijks verricht: slavernij in Nederlands-Indië* (Amsterdam 2015).

19 R. Hoeft, *In place of slavery: a social history of British Indian and Javanese laborers in Suriname* (Florida 1998).

20 Hoeft, *In place of slavery*; E. Klinkers, *Op hoop van vrijheid: van slavensamenleving naar Creoolse gemeenschap in Suriname, 1830-1880*, vol. 18. (Utrecht 1997); M. Hassankhan, et al. (eds.), *Social and Cultural Dimensions of Indian Indentured Labour and Its Diaspora: Past and Present* (London 2017); M. Hassankhan, Brij V. Lal en D. Munro, *Resistance and Indian Indenture Experience: Comparative perspectives* (Delhi 2014); M. Hassankhan, L. Roopnarine en H. Ramsoedh (eds.), *The Legacy of Indian Indenture: Historical and Contemporary Aspects of Migration and Diaspora* (2016).

Ook op het Afrikaanse continent, en met name in West-Afrika, leidde de trans-Atlantische slavenhandel tot grote veranderingen. Slavernij en het verplaatsen en verkopen van dwangarbeiders kende een lange geschiedenis, maar met de Atlantische handel vond er een schaalvergroting plaats. Staten langs de kust, zoals van de Ashanti en de Fante in het huidige Ghana, waren van oudsher importeurs van dwangarbeiders die in bijvoorbeeld de goudindustrie moesten werken.²¹ Met de toename van de plantages en mijnen in Amerika veranderden de West-Afrikaanse kustsamenlevingen echter in exporteurs van slaafgemaakten; de periode rond 1680 geldt algemeen als een omslagpunt in de relatie tussen Europese en Afrikaanse staten en handelaren.²² Vanaf dat moment groeide de trans-Atlantische slavernij in enkele decennia uit tot de grootste gedwongen migratie in de geschiedenis.

De schaal en de intensiteit van de trans-Atlantische mensenhandel in de achttiende eeuw kennen in de wereldgeschiedenis geen gelijke. Het zorgde voor een permanente mensenroof in het achterland van de kustsamenlevingen. Elites aan het hoofd van deze samenlevingen verrijkten zich en hadden geen redenen om de landbouw of productie in hun samenlevingen verder te ontwikkelen of te innoveren. Ze parasiteerden op de vaak weerloze gemeenschappen om aan de onverzadigbare vraag van de Europese mensenhandelaren te voldoen. In Europa zorgden de koloniale expansie en de slavenhandel voor toegang tot luxegoederen. De havensteden van waaruit deze handel richting het Europese achterland werd gedreven, verdienden hier veel aan.²³

Afbakening: tijd en plaats

In dit onderzoek kijken we niet alleen naar de geschiedenis van de huidige provincie Zuid-Holland, maar ook naar de periode vanaf het begin van de Nederlandse Opstand in 1568 tot de oprichting van het Koninkrijk der Nederlanden in 1815. Het gebied van het huidige Zuid-Holland viel toen onder de Staten van Holland en West-Friesland, kortweg de Staten van Holland. De Staten werden gevormd door een afvaardiging

21 R. Shumway, *The Fante and the Transatlantic Slave Trade* (Rochester 2011).

22 J.H. Thornton, *Africa and Africans in the Making of the Atlantic World, 1400-1800* (Cambridge 1992, tweede editie 1998) 73-74, 99.

23 F. Brahm en E. Rosenhaft (eds.), *Slavery hinterland: transatlantic slavery and continental Europe, 1680-1850. People, markets, goods: economies and societies in history*, vol. 7 (Woodbridge 2016); T. Combrink en M. van Rossum, 'Introduction: the impact of slavery on Europe – reopening a debate', *Slavery & Abolition* 42:1 (2021) 1-14; C. Hall et al. (eds.), *Legacies of British slave-ownership: colonial slavery and the formation of Victorian Britain* (Cambridge 2016).

uit de ridderschap en de zes (later achttien) steden van het gewest, ruwweg in het gebied waar nu Noord- en Zuid-Holland liggen. Tijdens de Opstand ontstond er een onderscheid tussen het Noorderkwartier en Zuiderkwartier van Holland, doordat de communicatie tussen de steden ten noorden van het IJ afgesneden raakte van de rest van Holland. Het lijkt aantrekkelijk om dit onderscheid ook te hanteren voor het onderzoek naar het verleden van de huidige provincie Zuid-Holland, maar dat is in de praktijk niet goed mogelijk omdat de koloniale grootmacht Amsterdam tot het Zuiderkwartier behoorde. We kiezen er dus voor om Holland tot de Bataafse Revolutie van 1795 als geheel te behandelen, maar wel met nadruk op de steden in het huidige Zuid-Holland: Dordrecht, Delft, Leiden, Gouda, Rotterdam, Gorinchem, Schiedam, Schoonhoven en Den Briel. Bij de restauratie van de Nederlandse staat na de Inlijving (1810-1813) keerde de provincie Holland terug op de kaart. De administratieve scheiding tussen Noord en Zuid kreeg aanvankelijk gestalte door het benoemen van twee gouverneurs door koning Willem I. De grondwets-herziening van 1840 legde deze administratieve scheiding formeel vast in de provincies Noord- en Zuid-Holland.

In deze studie behandelen we drie fases in de slavernijgeschiedenis. We beginnen met de ommekeer in het gewest Holland dat zich eerst afzijdig had gehouden van slavernij en kolonisatie. Vervolgens behandelen we de opbouw van het koloniale rijk en de rol die Hollandse steden en de Staten van Holland daarin speelden. Tot slot staan we stil bij de afschaffing van de slavernij. Het betrof een langgerekt politiek proces ter uitbanning van deze onmenselijke praktijk, terwijl men tegelijkertijd de koloniale verhoudingen en vooral ook de koloniale productie in stand probeerde te houden.

De betrokkenheid van Holland bij de slavernij veranderde in de loop van de koloniale geschiedenis. Tijdens de eerste Statenvergadering van juli 1572 bestond er geen slavernij in Holland. Ook was er geen sprake van overzeese mensenhandel en kolonisatie. In de driehonderd jaar die volgden, zou Holland een hoofdrol gaan spelen in het Nederlandse slavernijverleden. Die hoofdrol eindigde formeel in 1863 bij de afschaffing van de slavernij, maar door de inzet van Hollandse ondernemers en politici werd de slavernij gevolgd door een tienjarig staatstoezicht in Suriname en migratie van contractarbeiders uit Azië.

Het beleid van Holland tijdens de slavernij en de periode van staatstoezicht en contractarbeid was gestoeld op raciale vooroordelen en

een bestuurlijke cultuur die zich meer bekommerde om economisch gewin dan om menselijk welzijn. De doorwerking van racistische denkbeelden in de Nederlandse bestuurscultuur ging zelfs zo ver dat een politicus zonder koloniaal verleden maar met een Indisch uiterlijk een discriminerende bijnaam kreeg van de Oranjes. H.A. van Karnebeek, commissaris van de Koningin in Zuid-Holland (1928-1942), stond bekend als de beste minister van Buitenlandse Zaken (1918-1927) die Nederland had gekend, maar Wilhelmina en Emma noemden hem in hun onderlinge correspondentie 'de neger' vanwege zijn Indische uiterlijk.²⁴

Over de langere doorwerking van deze geschiedenis hebben wij geen studie gemaakt. Daarvoor verwijzen we graag door naar het lopende onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut en het onderzoek van RISBO naar de praktische manieren waarop de negatieve erfenis bestreden kan worden.

24 Parlement.com, www.parlement.com/id/vgo9lljalaub/h_a_van_karnebeek (geraadpleegd 18 juli 2023).